

Vanja Carlsson, Maryam Fanni och Carl Wilén

Fjämlikhetsbacklash och socialistisk draksådd

Frågan om människans relation till ägande och egendom är en av de mest uppmärksammade, politiserade och konfliktfyllda i historien. Om och om igen avkrävs det politiska handlandet och tänkandet svar på frågor om *hur* egendomsrelationer fungerar och bör fungera, *vad* som kan eller bör kunna ägas och vad egendom egentligen är, samt *vilka* som äger och bör kunna äga.

En av de tidigaste kodifieringarna av förhållandet mellan människor, egendom och makt återfinns i den romerska rättens distinktion mellan *dominium*

och *imperium*. *Dominium* avser det individuella ägandets privata makt. Den romerska rätten nådde sin höjdpunkt under de tre första århundradena efter Kristi födelse, men termen *dominium* har sina rötter i ett mer allmänt maktbegrepp, som betecknade det manliga överhuvudets allmänna kontroll över hushållet, det vill säga över hustru, barn, slavar, djur, mark och lös egendom. *Imperium* relaterar i stället till statens eller suveränens offentliga makt.¹ Åtskillnaden mellan *dominium* och *imperium* är alltjämt högaktuell, efter-

1. Joseph Anthony Charles Thomas, *Textbook of Roman Law* (1976), s. 133; Margaret Davies, *Property. Meanings, History, Theories* (2007), s. 53. Under sin tusenåriga historia genomgick naturligtvis den romerska rätten förändringar, som bland annat innebar *forts på nästa sida*

som den i stora delar överlappar med den liberala tankefigur som upprättar en skarp åtskillnad mellan privat och politisk makt, mellan privategendom och stat.²

Ur vårt samtida perspektiv har det skett två särskilt iögonfallande och sinsemellan sammanhängande förändringar i jämförelse med den romerska rätten.

Till att börja med: i samband med slaveriets avskaffande – först som en följd av mobiliseringen av slavar och deras allierade under den haitiska revolutionen i slutet av 1700-talet, och sedan i samtliga stora kolonialvälden under loppet av 1800-talet – började en föreställning slå rot enligt vilken en person inte kan utgöra någon annans egendom. Personer och egendom började efterhand helt enkelt att ses som ömsesidigt uteslutande kategorier.³ Förändringen kan uttryckas med

kantianska termer: i dag accepteras inte ett institutionellt arrangemang där en person uttryckligen reduceras till ett *medel*, ett egendomsobjekt; i stället betraktas personer som rättsliga subjekt och moraliska »ändamål i sig själva«, inte minst som egendomssubjekt, som ägare av sig själva och av föremål.⁴

Men vi kan inte bara konstatera ett väldigt skifte i vars spår en skarp åtskillnad mellan egendomsobjekt och dess subjekt framträtt. Därtill är det omöjligt att bortse från att expansionen av egendomssubjektens *antal* varit påfallande, inte minst under de senaste tvåhundra åren. I den romerska rätten betraktades inte bara personer som egendom; av definitionen av *dominium* som »romerskt ägande av romerskt föremål förvärvat genom romerskt förfarande« följer också att egendomssubjektens potentiella numerär är skarpt avgränsad, få till antalet.⁵ Likaså i det feudala samhället,

forts från föregående sida att det allmänna maktbegreppet specialiserades och differentierades allt efter de objekt som det refererade till. *Potestas* kom att beteckna det romerska manliga överhuvudets maktutövning över barn; *mancipium* fria personers tjänster som en förfader överlät till en romersk man; *manus* makten över en hustru; medan *dominium* kom att begränsas till makten att råda över materiella ägodelar och slavar. Se Henry Maine, *Ancient Law, Its Connections with the Early History of Society, and Its Relation to Modern Ideas* (1920), s. 330–331.

2. Davies, *Property* (2007), s. 18.

3. *Ibid.*, s. 77. Naturligtvis finns det en mängd faktorer som komplicerar denna figur. Till exempel kan kroppsdelar i vissa fall betraktas som egendomsobjekt, särskilt om de är förnybara, såsom blod. Dessutom är det ett faktum att många människor faktiskt reduceras till någon annans egendom, trots att slaveriet är formellt avskaffat, exempelvis genom trafficking. Se *ibid.*, s. 78–80.

4. För citatet, där vi stått för kursiveringen, se Immanuel Kant, *Grundläggning av sedernas metafysik* (1997 [1785]), s. 54.

5. Thomas, *Textbook of Roman Law* (1976), s. 133.

där feodalherren utövade sin makt såväl genom staten som över de bönder som var knutna till hans mark i kraft av hans ägande, som i sin tur var politiskt konstituerat. Dessutom förmedlades de feodala relationerna av en egendomsform där distinktionen mellan *individens* ägande var långt ifrån klar och tydlig: »Många individer kunde göra anspråk på samma stycke jord«, skriver Sven-Eric Liedman. »Bonden brukade jorden, men hans herre räknade både den och bonden till sina egendomar. Kungen eller fursten betraktades som ägare av hela riket. Ovanför de jordiska härskarna befann sig Gud. Hela världen var hans.«⁶ Eftersom privilegiet att äga hängde samman med politiska privilegier och vice versa, var statusen som ägare få förunnad även i det feodala samhället.

Antalet egendomssubjekt, antalet personer med den formella rätten att inneha egendom, har kort sagt aldrig varit fler än i dag.⁷ Men som filosofen, rättsvetaren och advokaten Morris Cohen skrev i en klassisk essä för snart hundra år sedan: »[V]i får inte glömma att *dominion* över föremål också är *imperium* över våra medmänniskor.«⁸ När Cohen skrev dessa ord befann sig de

delar av världen som betraktade sig själva som demokratiska mitt i ett utdraget och konfliktfyllt förlopp som inleddes i samband med revolutionens tidsålder i slutet av 1700-talet och avslutades först decennierna efter andra världskriget, under vilket innehav av egendom som *formellt krav* för aktivt medborgarskap och rösträtt avskaffades.⁹

Det centrala problemet i dag är vilka slutsatser vi ska dra av det faktum att det formella egendomsvillkorets avskaffande knappast har förhindrat att demokratiska styrelseformer låter sig förenas med fåtalets egendomsbaserade makt, något som kan ha oöverblickbara konsekvenser. Nina Björk skriver utifrån en liknande frågeställning i sin senaste bok *Om man älskar frihet*:

Till exempel kommer en tredjedel av världens utsläpp av koldioxid från 250 företag. [...] Besluten över denna produktion är fattade av ekonomiska aktörer på den fria marknaden. De är fattade av människor som har rätt att göra vad de vill med det de äger. [...] Men dessa ekonomiska beslut resulterar inte bara i vinster för företagsägarna – de resulterar också rent konkret i koldioxid. Vinsterna är privata och stannar hos dessa

6. Sven-Eric Liedman, *Tankens lättbet, tingens tyngd* (2004), s. 61; se även Georges Comminel, *Rethinking the French Revolution. Marxism and the Revisionist Challenge* (1987), s. 200, 179–181.

7. Davies, *Property* (2007), s. 61, 62.

8. Morris Cohen, »Property and Sovereignty«, i *Cornell Law Quarterly* volym 13, nr 1 (1927), s. 13.

9. Göran Therborn, »The Rule of Capital and the Rise of Democracy«, i *New Left Review* nr 103 (1977), s. 11–17; Davies, *Property* (2007), s. 58–59.

företagsägare, men koldioxidutsläppen är inte privata och stannar inte hos dessa företagsägare.¹⁰

Även om vi i dag inte tolererar att personer reduceras till medel, till någon annans egendom, får vår ställning som moraliska ändamål och våra faktiska behov om och om igen stå tillbaka för kapitalets behov av vinst. Alltså: i en väsentlig mening reduceras vi alltjämt till medel för vår tids allt kraftfullare egendomskoncentration, som står långt bortom demokratisk kontroll; i grund och botten är vi ännu objekt i förhållande till någon annans egendom.

Äganderätten och coronapandemin

Ur politisk synvinkel har frågan om förhållandet mellan *dominium* och *imperium*, mellan egendom och stat, den senaste tiden varit turbulent, om vi får lov att uttrycka oss försiktigt. Kvar står förvisso det faktum att vi under de senaste fyrtio åren har fått vänja oss vid att egendom koncentreras till ett fåtal händer, med den följd att *dominium* fått övertag över *imperium*. Men i samband med coronapandemin 2020 blåste »det stängsel som omgärdar privategendomen bort som ett halmtak i storm«, som Andreas Malm skriver i sin nyutgivna

bok.¹¹ På ett ögonblick tycktes hela diskussionen om globalisering och statens underminerade ställning i det globala finanskapitalets tidevarv daterad.

Men även om svaren på coronavirusets utbredning i någon mening representerar *imperiums* hämnd på *dominium* – statens tillbakatagande av makt från det privata – och även om vi onekligen nu fick bevittna hur antaganden om egendomens dominans och statens handlingsförlamning i en global värld åtminstone framstod som ensidiga, måste vi gräva lite djupare för att nå fram till de verkligt intressanta lärdomarna av den dramatiska våren 2020.

Allt eftersom coronaviruset spred sig återopades nämligen allt oftare en distinktion mellan väsentliga och oväsentliga samhällsfunktioner, vilken i nästa led användes som en måttstock som fick avgöra inte huruvida utan hur äganderätten skulle inskränkas från fall till fall. För att nämna några exempel: Det palatslika lyxvaruhuset Harrods, som inte ens stängde när London bombades under andra världskriget, kategoriserades som icke samhällsnödvändigt och stängdes. »Starbucks är inte samhällsnödvändigt«, menade en barista i Philadelphia som undertecknade en namnlista med arbetarkrav på att alla kaféer i USA skulle stängas. I Italien undantogs verksamheter som

10. Nina Björk, *Om man älskar fribet. Tankar kring det politiska* (2020), s. 133.

11. Andreas Malm, *Corona, Climate, Chronic Emergence. War Communism in the Twenty-First Century* (2020), s. 7.

matvarubutiker, apotek och postkontor när alla icke samhällsnödvändiga fabriker och affärsverksamheter beordrades att stänga.¹²

Inte bara den fria bestämmanderätten över sådan egendom som beaktades som icke samhällsnödvändig inskränktes; i många fall övertogs helt sonika rätten till beslut över och driften av privata företag. I USA återopade president Donald Trump till slut en federal lag från 1950 kallad Defense Production Act, vilken gav honom rätt att ställa sig över äganderätten och styra över privata företag. General Motors och Ford började förbereda sig för att kunna producera respiratorer i stället för bilar. Andra icke samhällsnödvändiga företag, som märkesklädesproducenterna Prada, Armani, Yves Saint Laurent och H&M, lade om sin tillverkningskapacitet för att kunna tillhandahålla vad sjukvården var i behov av: ansiktsmasker, skyddsdräkter, kemikalieskyddsöveraller med mera. Sprittillverkare från Kalifornien till Danmark ställde om sina produktionslinjer för vodka och whisky för tillverkning av handsprit. På många håll planerades omflyttning av arbetskraft, som när kabinpersonal på sas omskolades till sjukvårdsbiträden. I Spanien nationaliserades alla privata vårdinrättningar, samtidigt som alla företag med kapacitet att producera medicinsk

utrustning anvisades att anpassa sig till statliga direktiv. I Storbritannien nationaliserades stora delar av järnvägen. I Italien övertogs transportföretaget Alitalia av staten.¹³ Listan skulle kunna göras mycket längre.

Att coronaviruset har hanterats med hjälp av en distinktion mellan samhällsnödvändig och icke samhällsnödvändig egendom vittnar naturligtvis om att *imperium* inte står försvarslös inför *dominium*, om att staten kan ha ett inflytande över och begränsa egendomens svängrum och tillväxtpöjligheter, om den politiska viljan bara finns. Men kanske såddes även socialistisk draksådd genom omkastningen av förhållandet mellan *dominium* och *imperium*. Under coronavirens korta ögonblick tycktes nämligen de stora egendomsinnehavarnas krav på avkastning och ständigt högre vinster få stå tillbaka, då äganderätten kördes över och människor trots allt i någon mening började behandlas som moraliska ändamål i sig själva i stället för att få sina behov kringskurna och dominerade i förhållande till någon annans egendom, som vore vi ett medel och inte mycket mer än ett egendomsobjekt för kapitalets ständiga vinstjakt. Vi fick helt enkelt en vag aning om hur framtiden skulle kunna te sig om människor, som moraliska ändamål i sig själva, ställdes i centrum i stället för *dominium*.

12. Ibid., s. 5–6.

13. Ibid., s. 5–7.

När vi under sommaren 2019 inledde arbetet med detta nummer om egendom var givetvis en sådan utveckling fullkomligt otänkbar. Tvärtom var en av de viktigaste utgångspunkterna för numret att äganderätten framstod som omöjlig att rucka på, trots den ideologiska kris som nyliberalismens och ojämlikhetens ideologer har upplevt alltsedan finanskrisen 2007–2008, samtidigt som den faktiska ojämlikheten bara fortsatt att skena.¹⁴

Faktum är att ojämlikhetens fördjupning under de senaste fyrtio åren och äganderättens hegemoniska ställning framstår som förbundna med varandra. Å ena sidan har vi alltså utvecklingen mot ett fördjupat klassamhälle, vilken kan beskrivas som en »stor nyliberal motreformation«, med Göran Therborns formulering från 2018, eller med Thomas Pikettys ord från 2020 som en »konservativ revolution« mot den ökande jämlikheten, som stod på sin höjdpunkt runt 1980.¹⁵ Björk konstaterar angående denna utveckling:

Om svenska ledande politiker önskar sig jämlikhet och sammanhållning och vill motverka polarisering och klyftor så har de senaste decennierna varit ett stort misslyckande. Sverige har idag Västeuropas största förmögenhetskoncentration. 187 miljardärer äger idag tillsammans halva vår BNP – för femtio år sedan ägde de fem rikaste familjerna tillsammans lika mycket som 1,17 procent av vår BNP.¹⁶

Therborn har noterat att vi måste gå hela tvåhundra år tillbaka i tiden för att stöta på privata förmögenheter i den storleksordning som vi i dag kan bevittna i Sverige, 456 procent i förhållande till nationalinkomsten.¹⁷ »Summan av kardemumman«, skriver Erik Bengtsson i sin nyttgivna bok, som tar ett längre historiskt grepp om förhållandet mellan jämlikhet och ojämlikhet i Sverige än Therborn, »är att skillnaden mellan de som äger kapital [...] och de som inte äger har ökat, att skillnader inom löntagarkollektivet har ökat, och att skillnaden mellan de som har och

14. Om nyliberalismens ideologiska kris, se Philip Mirowski, *Never let a Serious Crisis go to Waste. How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown* (2013), s. 14; Carl Wilén, »Om nyliberalismens liv efter döden. En undersökning av nyliberalismens idé och sociala jordmån«, i *Röda rummet* nr 1–2 2017, s. 12–17. Om hur den fördjupade ojämlikheten lett till förnyade internationella diskussioner om ökad jämlikhet, se Per Molander m.fl., *En gemensam angelägenhet. Betänkande av Jämlikhetskommissionen*, band 1 (2020), s. 125. Om ojämlikhetens oförminskade ökning efter finanskrisen, se Thomas Piketty, *Kapitalet och ideologin* (2020 [2019]), s. 30.

15. Göran Therborn, *Kapitalet, överbeten och alla vi andra. Klassambället i Sverige – det rådande och det kommande* (2018), s. 15; Piketty, *Kapitalet och ideologin* (2020 [2019]), s. 43; se även Erik Bengtsson, *Världens jämlikaste land?* (2020), s. 124, 182.

16. Björk, *Om man älskar fribet* (2020), s. 141–142.

17. Therborn, *Kapitalet, överbeten och alla vi andra* (2018), s. 98–99.

inte har jobb har blivit allt viktigare.«¹⁸ Ett liknande skifte genom vilket den översta tiondelens andel av den totala inkomstfördelningen har ökat kan konstateras i stort sett överallt på jorden, från Indien och USA till Ryssland, Kina och Europa.¹⁹

Å andra sidan har vi »det nuvarande ojämlikhetssystemet«, som Piketty lite omständligt kallar »neoäganderättsligt«.²⁰ I det neoäganderättsliga ojämlikhetssystemet rättfärdigas enligt Piketty ojämlikhet med teman som egendom, entreprenörskap och meritokrati: »Den moderna ojämlikheten sägs vara rättvis eftersom den är ett resultat av en fritt vald process genom vilkens försorg alla åtnjuter lika tillgång till marknaden och till egendom och automatiskt gynnas av det välstånd som ackumuleras av de mest välbärgade individerna.« Även om detta »äganderättsliga och meritokratiska narrativ« under en tid haft en berättigande och rättfärdigande ideologisk funktion för den fördjupade ojämlikheten, har den trots allt sina inneboende gränser. Faktum är helt enkelt, skriver Piketty, att den socioekonomiska ojämlikheten i vissa fall har blivit så extrem att det är svårt att rättfärdiga den med hänvisning till äganderätt och föreställningen om

det allmänna bästa.²¹ Med andra ord är det möjligt att det äganderättsliga narrativet inledningsvis stärktes när ojämlikheten fördjupades, medan det försvagas nu när ojämlikheten närmar sig extrema nivåer.

Hobbes kontra Locke: ett vägsäl och fem teman

Upptäckten under coronapandemin att egendomen och äganderätten inte är naturgivna, utan måste ses som ett resultat av politiska handlingar och beslut, historiska konflikter och upprättande av självständiga stater, må vara extremt, men det är inte nytt. För att vi ska kunna begripa den på djupet måste vi ta oss runt trehundra femtio år tillbaka i tiden och stanna till vid ett stort politiskt-teoretiskt vägsäl i egendomens idéhistoria. Detta vägsäl framträdde i samband med publikationen av två klassiska verk i politisk filosofi.

Först ut var den engelske politiska teoretikern Thomas Hobbes, som 1651 utgav *Leviathan*. Det är i denna bok Hobbes tecknar den berömda bilden av naturtillståndet, där det mänskliga livet är »ensamt, fattigt, plågsamt, djuriskt och kort«. »En följd av detta allas krig mot alla«, skriver han i nästa led, är »att

18. Bengtsson, *Världens jämlikaste land?* (2020), s. 183–184.

19. Piketty, *Kapitalet och ideologin* (2020 [2019]), s. 22–23, 25, 723.

20. För dessa termer, se Göran Therborn, *Kapitalet, överheten och alla vi andra* (2018), s. 15; Piketty, *Kapitalet och ideologin* (2020 [2019]), s. 43.

21. Piketty, *Kapitalet och ideologin* (2020 [2019]), s. 1, 1–2.

ingenting kan vara rättsvidrigt.« Att ingenting kan vara rättsvidrigt innebär slutligen att »där finns varken egendom eller herravälde och heller ingen åtskillnad mellan *mitt* eller *ditt*. [...] Härav följer att alla människor i detta tillstånd har rätt till allt [...].«²² Med andra ord: enligt Hobbes uppstår egendomen som ett resultat av det genom kontrakt överenskomna beslutet att undvika naturtillståndet genom att överlämna makten i suveränens händer.

Den i dag dominerande uppfattningen att egendomen är naturlig fick sin genom tiderna kanske viktigaste företrädare knappt fyrtio år senare, 1689, då John Locke, också han engelsk politisk teoretiker, utgav sina två avhandlingar om styrelseskicket.²³ Enligt Locke har människorna fått jorden i gåva i gemensam ägo av Gud. Mot den bakgrunden kan det förvisso framstå som märkligt att enskilda personer ska kunna tillgodogöra sig en uteslutande äganderätt till någonting över huvud taget. Locke löser detta problem genom att förklara att även »om jorden och alla lägre varelser tillhör alla människor gemensamt, äger varje människa sin egen person«, samt genom att hävda att »[h]ennes kropps arbete och hennes händers verk, kan vi säga, är i egentlig mening hennes. Vad hon än lösgör

från det tillstånd naturen lämnat det i beblandar hon med sitt arbete och tillför något eget, och därmed gör hon det till sin egendom«, vilket »utesluter andra människor«. Samma sak gäller jorden själv: »[n]är Gud gav världen till hela mänskligheten gemensamt«, skriver han, »befallde han henne [...] att lägga under sig jorden«, vilket innebär att hon kan »ta den i besittning eller inhägnad utan samtycke från alla sina medägare, hela mänskligheten«, så länge hon bara »bearbetar, besår, förbättrar, odlar och kan nyttja avkastningen« av den. Enskild egendom existerar således redan i naturtillståndet som ett resultat av individens eget arbete.²⁴

Men Locke inskärper att den naturliga rätten till egendom begränsas av två inskränkningar. För det första måste egendomsförvärvaren lämna lika mycket och lika bra åt andra, och för det andra får man inte roffa åt sig mer än vad man har användning för. Knapphetens problem ser Locke inte så allvarligt på, eftersom hela världen i begynnelsen var »ett Amerika«, det vill säga ett *terra nullius*, ingenmansland. Vad gäller kravet om att man inte får ta mer än man har bruk av, vilket vid första anblicken ser ut att allvarligt förhindra utvecklingen av ojämlikhet och koncentrationen av egendom, introdu-

22. Thomas Hobbes, *Leviathan* (2004 [1651]), s. 128, 129, 130, kursiv i original.

23. John Locke, *Two Treatises of Government* (1689); Davies, *Property* s. 86–87; James Tully, *An Approach to Political Philosophy. Locke in Contexts* (1993), s. 137.

24. John Locke, *Andra avhandlingar om styrelseskicket* (1996 [1689]), s. 52, 53, 55.

cerar Locke pengar som en funktion för att förvara vad som annars hade blivit fördärvat. »Människor har accepterat ett oproportionerligt och ojämnt maktinnehav«, skriver han, för »de har med tyst och frivilligt samtycke funnit ett sätt att låta en människa rätteligen äga mer mark [än] hon själv kan nyttja avkastningen av, då hon i utbyte mot överskottet får guld och silver som kan sparas utan men för någon, eftersom dessa metaller inte angrips eller förstörs i ägarens händer.«²⁵

Detta nummer är förvisso hobbesianskt och antilockeanskt i den meningen att texterna förenas av utgångspunkten att egendom måste förstås som ett socialt maktförhållande och som en djupgående konflikt, än öppen, än dold, snarare än som en naturlig och harmoniskt existerande företeelse som lagen har att skydda och upprätthålla, eller som en enkel relation mellan egendomssubjekt och egendomsobjekt.²⁶ Samtidigt vänder det sig mot Hobbes, som opererar med en *indirekt* naturalisering av egendom, en inte helt ovanlig strategi i egendomens idéhistoria. En-

ligt Hobbes är enda sättet att undvika ett allas krig mot alla inrättandet av en suverän, som bland annat innebär att skillnaden mellan mitt och ditt kan upprätthållas. Med andra ord omvandlar Hobbes lagen, inklusive äganderätten, till en nödvändig förutsättning för civiliserade samhällen – *alltid och överallt*. Alltså: Hobbes för i ett första teoretiskt steg föreställningen om att egendomen är naturlig till dess yttersta gräns där alla har rätt till allt – och intet, vilket innebär att den enskilda egendomens tankefigur går förlorad.²⁷ Men i ett andra steg åternaturaliseras egendomen genom att den införlivas som en ofrånkomlig del av varje civiliserat samhälle. Numrets texter är i allmänhet *inte* hobbesianska i den meningen att de accepterar denna indirekta naturalisering av egendom.²⁸

Men ingen som tar frågan om egendom på allvar kan lättvindigt förpassa Locke till idéhistoriens sophög. Samma sak med texterna i det här numret, som i åtminstone fem avseenden är arvtagare till lockeanska snarare än hobbesianska problem.

25. Ibid., s. 53, 55, 64, 65.

26. För en kritik av uppfattningen att egendom kan reduceras till ett förhållande mellan rättsliga subjekt och föremål, se Jeremy Waldron, *The Right to Private Property* (1988), s. 28.

27. Formuleringen är lånad av Otto von Gierke, som citeras i Robert Fine, *Democracy and the Rule of Law. Marx's Critique of the Legal Form* (2002), s. 22; se även Waldron, *The Right to Private Property* (1988), s. 16.

28. För en kritisk undersökning av denna indirekta naturalisering av äganderätten hos Hobbes, se exempelvis Fine, *Democracy and the Rule of Law*, s. 22; Jeremy Bentham, »Anarchical Fallacies« [1796], i Jeremy Waldron (red.), *Nonsense Upon Stilts. Bentham, Burke and Marx on the Rights of Man* (1987), s. 53.

Till att börja med är Lockes bild av människan i naturtillståndet, ett »tillstånd av jämlikhet«, mycket ljusare än Hobbes.²⁹ Hobbes framställning motiverar till syvende och sist att hans suverän får i det närmaste obegränsade befogenheter att kuva de djuriska elementen i naturtillståndet och att skapa och upprätthålla en skillnad mellan mitt och ditt.³⁰ Locke, däremot, menar att människor fritas »från all fortsatt lydnad« när staten misslyckas med att upprätthålla den naturliga rätten att äga, vilkas gränser staten alltså enligt Locke har att anpassa sig efter i sin maktutövning. Folket har alltså rätt att göra uppror, i alla fall i den mån som lagstiftaren »försöker lägga beslag på eller förstöra folkets egendom eller förslava det under ett godtyckesvälde«. ³¹ Frågorna om uppror, revolution, motstånd och sociala rörelser löper som en röd tråd genom i stort sett alla texterna i det här numret.

Vid sidan av det lockeanska motståndstemat, som alltså genomsyrar i princip samtliga texter i numret, är de fyra underteman utifrån vilka vi ordnat texterna inspirerade av lockeanska problem, samtliga med direkt bäring på vår samtid.

Det första temat är rotat i den lockeanska lösningen på det problem som uppstår när ojämlikheten växer

och egendomen riskerar att förslösas: förhållandet mellan reglering av ägande och pengar som politisk kategori. Närmast efter den här inledningstexten följer en nyskriven text av Leila Brännström, som tar sig an frågan om omregleringar av egendom från en nationell till en internationell kontext. I »Egendom, reglering och klassmakt« ritar Brännström upp en karta över de olika former av reglering av egendom som kan urskiljas under det korta 1900-talet fram till våra dagar och nyliberalismens pågående ideologiska kris. Hon analyserar nyliberalismens bärande idéer och politiska status genom att undersöka hur de transnationella institutioner som syftar till att försvara kapitalets fria rörlighet över statsgränser och skydda ägarintresset har utvecklats och förändrats. Hon visar bland annat hur »det nyliberala transnationella maskineriet« i stor utsträckning har ifrågasatts sedan finanskrisen 2008 och att detta motstånd har kommit från många olika håll. Detta behöver inte betyda att nyliberalismens dominans är över, men det senaste decenniets utveckling tyder på att dess globalistiska variant är överspelad.

I avsnittet »Ägande som erövring« behandlar vi sedan en problematik i Lockes tänkande som sammanhänger med föreställningen om att jorden ursprungligen var en jungfrulig plats,

29. Locke, *Andra avhandlingen om styrelseskicket* (1996 [1689]), s. 39.

30. Liedman, *Tänkens lättbet, tingens tyngd* (2004), s. 61–62.

31. Locke, *Andra avhandlingen om styrelseskicket* (1996 [1689]), s. 168.

ett enda stort ingenmansland, ett *res* eller *terra nullius*. Därtill inlade Locke ett förbehåll i sin teori om alla människors naturgivna jämlikhet genom att inskräpa att rättigheter endast kan tas i anspråk av medlemmar av ett folk med egen lämpligt organiserad styrelse.³² Genom dessa båda figurer gav Locke, som själv hade ett personligt intresse genom sina olika poster i den engelska kolonialadministrationen, i praktiken kolonialister fullmakt att erövra och inhägna mark både på hemmaplan och annorstädes, i den mån som de erövrade områdena kunde betraktas som ouppodlade eller anses sakna lämpligt organiserad stat – alldeles oavsett om de var obebodda eller ej.³³ I avsnittet har vi samlat texter som i olika former och genrer behandlar de koloniala förhållanden som ägande av land och naturresurser gång på gång skapat och de konsekvenser som detta haft för lokalbefolkningar runt om i världen.

Ulrika Waaranperäs nyskrivna text »Är mark egendom?« tar oss till den pågående respektive planerade gruvbrytningen i Gállok utanför Jokkmokk och i skånska Hörby och Österlen. Waaranperä beskriver de intressekonflikter mellan lokalsamhälle, politik och marknad som ofta uppstår i samband med gruvbrytning och visar hur de ställer frågor om lokal bestämmanderätt och urfolks rättigheter på sin spets.

Imri Sandströms text- och bildverk »Skapelsens kr.« utgår från de nybyggen i norra Sverige som staten uppmuntrade under tidigt 1900-tal i syfte att främja skogsindustrins utveckling. Texten kretsar kring språkliga dimensioner av ordet *kronotorp*, de bostäder som staten inrättade och upplät till skogsbrukets arbetare. Detta politiska initiativ resulterade i tvångsförflyttning av den samiska befolkningen och skapade ännu pågående konflikter mellan nybyggare och samer.

I reportaget »Inte en bloddroppe till« intervjuar Carolina Pettersson och Anna Kajser den brasilianska aktivisten och politikern Sônia Guajajara, som tillhör folkgruppen Guajajara. Sedan den portugisiska koloniseringen under 1600-talet har denna grupp förföljts och tvingats röra sig bort från den plats i Amazonas regnskogar där man ursprungligen levde. Förföljelsen har trappats upp under de senaste åren sedan Jair Bolsonaro fått makten och initierat en hård och expansiv jordbrukspolitik i delar av Amazonas regnskogar.

Locke försvarade ju inte bara inhägnad och privatisering av människans gemensamma egendom på avlägsna platser, utan även inom den egna statens territorium. Samtida diskussioner om inhägnad av gemensam mark har i stor utsträckning fokuserat på huruvida det kan vara legitimt att tala om en »andra

32. Ibid., s. 84–85.

33. Davies, *Property* (2007), s. 93.

inhägnadsrörelse« och ett slags samtida ursprunglig ackumulation, genom vilken gemensamma tillgångar, såsom allmännyttan och de offentliga rummen i staden, inhägnas, privatiseras och underställs kapitalets behov av vinst. De texter som vi samlat under rubriken »Rummets makt« vrider och vänder på det lockeanska temat om inhägnader genom att fokusera på urbana rum, allmänningar, kapitalism och strategier för sociala rörelser som begränsar och ifrågasätter äganderätten.

I den nyskrivna texten »Skyskrapan som tecken på kris och katastrof« undersöker Maryam Fanni och Klara Meijer skyskrapans symboliska värde i svensk stadsutveckling. Under de senaste decennierna har det skett en diskursiv förskjutning på så vis att skyskrapor i allmänhet, och bostadsskyskrapor i synnerhet, blivit alltmer accepterade som ett positivt inslag i stadsbilden. Fanni och Meijer argumenterar för att denna utveckling hänger tätt samman med en tilltagande »entreprenörsurbanism«, där städer i allt större utsträckning konkurrerar med varandra om kapital och där riskkapitalbolag får större utrymme att påverka stadsutvecklingen, samtidigt som skyskrapan symboliserar en nära förestående katastrof.

Hannes Rolf diskuterar i sin nyskrivna text »Hyresgäster mellan krigen« den svenska hyresgäströrelsens kamp och arbete fram till hyresregleringslagens instiftande 1942. Rolf beskriver de många olika sätt på vilka hyresgäströrelsen kämpade för att påverka

hyresmarknaden och stärka sin position gentemot fastighetsägarna.

Även den nyskrivna texten »Vems är staden?« utgår från ett rörelseperspektiv. Här diskuterar Dominika Polanska den svenska husockupationsrörelsens strategier och politiska potential. Polanska argumenterar för att ockupant-rörelsen i Sverige sedan 1960-talet haft ett reellt inflytande över debatter om stadsrum och stadsutveckling.

I avsnittets avslutande text »Allmänningar emot och bortom kapitalismen« behandlar George Caffentzis och Silvia Federici begreppet allmänningar. Caffentzis och Federici rör sig från en principiell diskussion om allmänningarnas funktion i den mänskliga tillvaron till en mer konkret argumentation om vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att allmänningar ska kunna tjäna som verktyg i kampen för ett antikapitalistiskt samhälle.

En viktig utgångspunkt i numrets avslutande avsnitt, »Äganderättens krater«, är att vi i dag visserligen inte kan tänka oss en person som någon annans egendom, men att vi alla domineras av det faktum att *dominium* över föremål är ett rättsligt förhållande som förmedlar djupt ojämlika egendomsrelationer. Detta innebär i sin tur att de allra flesta av oss i praktiken reduceras till medel. Även om vi inte formellt definieras som egendomsobjekt, är det på många sätt just det vi är, särskilt i tider då avståndet mellan ägare och egendomslösa ökar. Mot den bakgrunden rymmer socialismens idéhistoria en återkom-

mande slutsats om att inkludering till äganderätt är en borgerlig chimär som döljer vår faktiska underordning och att verklig social förändring förutsätter ett skarpt brott med det rådande samhället. Frågan som detta avsnitt kretsar runt är vilka skäl det finns att försvara respektive förkasta den lockeanska synpunkten att egendomens ordning hör till naturtillståndet och därför måste upprätthållas som en rättighet. Bör socialister i första hand se Locke som en ideologisk fiende, eller finns det något utrymme för att vända löftet om allas lika rätt till egendom mot den ojämlika egendomsfördelningen? Vilka politiska och kritiska strategier förbinder vi oss till när vi väljer att antingen förkasta eller anamma uppfattningen om allas rätt till ägande?

Lockes andra avhandling var radikal på sin tid genom att hävda alla människors jämlikhet, och det är inte märkligt att den om och om igen tagits upp av progressiva rörelser i kampen mot patriarkat, slaveri och aristokrati. Samtidigt är det uppenbart att den direkt och indirekt rymmer en politik som gynnar en icke-priviligierad men penningstark grupp europeiska män och missgynnar de flesta andra, må de vara aristokrater, slavar, kvinnor, egendomslösa eller icke-européer. På samma sätt kan man peka på att Locke själv var inblandad i ett på sin tid radikalt politiskt projekt, samtidigt som han också på det helt konkreta planet arbetade med att underkua folk utan så kallat lämpligt organiserat styre. Lockes person, hans

tänkande och hans receptionshistoria visar sig vara lika motsägelsefulla som svaren på frågorna om egendom och jämlikhet i det här avsnittets texter.

Inleder gör Ernst Wigforss med texten »Äganderätt och socialism« från 1928. Wigforss var en socialdemokratisk politiker med stor betydelse för utvecklingen av de politiska idéer som skulle lägga grunden för det svenska socialdemokratiska samhällsbygget under efterkrigstiden. I texten argumenterar Wigforss för en jämn fördelning av egendom mellan olika samhällsgrupper, där expansion av och inkludering i äganderätten framstår som det huvudsakliga politiska målet.

I Evelina Johansson Wiléns nyskrivna text »Statuspolitikens villkor under kapitalistiska egendomsförhållanden« undersöks utsikterna för andra sociala kamper än klasskampen inom ramen för kapitalismen. Johansson Wilén tar avstamp i den uppmärksammade debatt mellan Judith Butler och Nancy Fraser som fördes i slutet av 1990-talet. Hon argumenterar för att Fraser under senare år kommit att framhålla att all kamp för social förändring och jämlikhet måste föras tillsammans med en kamp mot rådande egendomsförhållanden.

I texten »Varan och subjektet« från 1924 presenterar den sovjetiska rättsfilosofen Jevgenij Pasjukanis en rättslära som utvecklar ett parallellt begrepp till Marx begrepp varufetischism, vilket han benämner rättsfetischism. Enligt Pasjukanis får vi inte dra slutsatsen att äganderätten bara är en chimär som döljer

ojämlika klassrelationer, eftersom detta skulle innebära att analysen bortser från rättens historiskt specifika form så som den framträder under kapitalismen.

I texten »Missbruk av egendom« anlägger den tyske filosofen Daniel Loick ett anarkistiskt perspektiv på egendomsformen. Han argumenterar för rätten att slippa äga och rätten att slippa vara inkluderad i en politisk och rättslig ordning. En viktig del av Loicks argument är att han återaktualiserar en strid mellan franciskanerorden och påvedömet under tidig medeltid.

I avsnittets avslutande text, »Jämlikhet i egendomens ruiner«, undersöker Carl Wilén jämlikhetens gränser under kapitalismen. Med utgångspunkt i analyser av historiskt specifika egendomsrelationer i den athenska demokratin och den haitiska revolutionen och med inspiration från Pasjukanis tänkande utvecklar Wilén en kritik av vad han benämner som »exkluderingsperspektivets« respektive »illusionersperspektivets« antaganden om förhållandet mellan jämlikhet och egendom.

Svar på frågan:

Vad är egendom?

Syftet med ett Fronesisnummer om egendom är att fyra decennier efter vändningen mot ökad ojämlikhet och drygt ett decennium efter nyliberalismens ideologiska kris i samband med finanskrisen 2007–2008 undersöka frågan om vilken roll egendom spelat

i den nyliberala motreformation mot jämlikhet som fördjupat klassamhället och ojämlikheten. Vår förhoppning är att numret ska kunna bidra till politiska och samhällsteoretiska analyser som försöker göra ojämlikhetens utveckling begriplig.

Vi kommer inte att ge något gemensamt svar på frågan om vad egendom »egentligen« är utöver de allmänna utgångspunkter som vi redan redogjort för. Detta behöver kanske inte vara någon nackdel. I den mån som numrets olika egendomsperspektiv framstår som motstridiga, kan det anses sammanhänga med egendomens komplicerade och motsägelsefulla verklighet, som inte låter sig fångas med enkla och rigida definitioner. Därmed inte sagt att *anything goes* – i alla fall inte om vi ska kunna åstadkomma social förändring och lyckas uppbåda ett motstånd mot den nyliberala motreformation mot jämlikhet som alltjämt pågår. Det räcker helt enkelt inte att tala om ojämlikhet i största allmänhet.

Avslutningsvis: även om den ideologiska tankefiguren om det oundvikliga i de senaste fyrtio årens växande ojämlikhet i stort sett är omintetgjord efter coronavårens alla exempel på övertagande och inskränkande av egendom, står det klart att klyftan mellan dem som har och dem som inte har fortsätter att vidgas i detta nu. Under april och maj månad 2020 lyckades världens dollarmiljardärer *öka* sina tillgångar med en fjärdedel – samtidigt som världens börser noterade stora nedgångar, om-

fattande varsel meddelades, arbetslösheten steg och samhälle efter samhälle stängdes i desperata försök att begränsa smittspridningen. En av de framgångsrika dollarmiljardärerna var grundaren av Tesla, Elon Musk, vars förmögenhet hittills under året har ökat från 76 till 103 miljarder dollar.³⁴

Likväl kan den socialistiska draksådd som såddes i och med omkastningen mellan *dominium* och *imperium* vara till hjälp i en mobilisering mot den skenande ojämlikheten. Och ojämlikhetens

och jämlikhetens framtid beror till stor del på hur det går att organisera en bred vänsterrörelse som kan rucka på föreställningen om att egendomens existens och fördelning är naturlig och omöjlig att förändra. Vad vi får skörda återstår naturligtvis att se. Men vi hoppas att numret kan fungera som en intervention som inspirerar till ett samtal om strategi, kritik och analys, med särskilt fokus på egendom, bland alla oss som vill att utvecklingen vänds mot ökad jämlikhet igen.

34. »Billionaires' Wealth Rises to \$10.2 Trillion amid Covid Crisis«, i *Guardian* den 7 oktober 2020.